

15702

15702

Օ. Բ. ԱԺՋԵՐՄՈՅ
ԵՐԵՎԱՆ

7² *պրակ*

Յ Ի Շ Ա Տ Ա Կ Ա Ր Ա Ն

ՀԱՅ ԵՐԵՒԵԼԻՆԵՐՈՒ ԿԵՆՍԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ, ԼՈՒՍԱՆԿԱՐՆԵՐԸ, ՁԵՌԱԳԻՐՆԵՐԸ,
ԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ ԵՒԼՆ. ԵՒԼՆ.

1512—1912

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՏՊԱԳՐՈՒԹԵԱՆ 400 ԱՄԵԱՅ ՅՈՐԵԼԵԱՆԻ ԱՌԻՓՈՎ

ԳԵՂԱՐՈՒԵՍՏԱԿԱՆ ՇՔԵՂ ՏՊԱԳՐՈՒԹԵԱՄԲ

ԿԱԶՄԵՑ

Վ. Գ. ԶԱՐԴԱՐԵԱՆ

ՊՐԱԿ Ա.

1. ԽՐԻՍՏԵԱՆ ՀԱՅՐԻԿ, ԿԵՆՍԱԳՐՈՒԹԻՒՆ, 7 ԼՈՒՍԱՏԻՊՄԱՏԿԵՐՆԵՐՈՎ			
2. ՄԻՔԱՅԷԼ ՆԱԼԲԱՆԴԵԱՆՑ	3	»	»
3. ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ԱՄԻՐԱ ՊԷՋՃԵԱՆ	2	»	»
4. ՊՕՂՈՍ ՕՏԵԱՆ	1	»	»
5. ԱՐՄԵՆԱԿ ՀԱՅԿՈՒՆԻ	7	»	»
6. ՏՕՔԹԵՐ Զ. ՔԵԱԹԻՊԵԱՆ	2	»	»

ԱԶԱՏ ՄԱՏԵՆԱՇԱՐ ԹԻՒ 20

ՀՐԱՏԱՐԱԿԻՉ
Վ. Է. Պ. ԶԱՐԴԱՐԵԱՆ ԵՂԱՐԲ

Կ. ՊՈԼԻՍ

1909

ՅՈՎ. ՀԱՆՆԷՍ ԿՈԼՈՏ ՊԱՏՐԻԱՐԿ
1678—1741

ԳԵՆՏԱԳՐՈՒԹԻՆԵՐ ԽԵՄԻՆԻ Բ. ԱՐԵՎԻԿ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ Օ. ԱՐՋՈՒՄԱՆ
Չարհարծըրաք Յակարեան Խան

ՏՊԱՐԱՆ ԷՒ ԿԱԶՄԱՏՈՒՆ
Օ. ԱՐԶՈՒՄԱՆ
№ 19

15702

Արշ. Արշ. Արշ.

1. 2. — Խրիմեան Հայրիկ և իր վարդապետական ստորագրութիւնը

դաժանութիւնէն՝ պայման դրաւ Պոլիսէն Հանդ-
նելու, ուստի նորընտիր Հայրապետը՝ Եղիաթոսի,
Թրքէտիքի, Վիլնիայի և Օսէնայի ճամբով հա-
տաւ Պոլիսում, ամէն կողմ մեծ ոգևորութեամբ

բաժնան տեսակէտները փոխաւած էին Հայոց
նկատմամբ և Հայերը մասնաւոր կարգադրու-
թեանց ու խիստ միջոցներու տակ կը ճնշուէին:
1896-97ին փախուկեան, Հայոց ծխական դպրոց-

ները և գրաւուեցան յանի-
րաւի շատ շէնքեր և գրաւ-
մազուրներ: 1896ին պա-
տանեցան Թրքաշայոց կոտու-
րածները և հուսկ ուրեմն
1903ին գրաւուեցան Ռուսա-
շայոց եկեղեցական կալ-
ուածները և 1905ին սեղի
ունեցան Հայ-թաթարական
կոտորածները, այս հարուած-
ները և անոնց դարման չկա-
րենալ տանելու վիշաք զինքը
բոլորովին ընկճեցին: Թրքա-
շայոց վիճակին դարման տա-
նելու համար կարելին բրաւ,
փախաւորներու օգնեց նը-
ստաւի միջոցներ հայկա-
թեալ և զիւցաղական քա-
ջութիւն մը ցոյց տուաւ իր
ժողովուրդի զաւակ՝ անոր
տէր և սրտազան կանգնե-
լով՝ նաև կալուածական դը-
րաւմանց տանն բռնն ընդ-
դիմութիւն ցոյց տուաւ:

Բաղիւսում ահաւոր էր և
սրտեղեցաւ ուստական յեղա-
փոխութիւնը որով յետոյ
Հայոց վերադարձուեցան դը-
րաւում կալուածները: Խը-
րիման ինքնազատակցու-
թեան եկամտաւորութիւն չը-
նորեց ընտրական իրաւունք
և աշխատեցաւ կազմել ու-
սուցական ժողով դպրոցա-
փարութեան ծրարք մը կազ-
մաւ համար: Իր 18 տար-
ուան Հայրապետութեան մէջ
չնտութիւններ ևս կատարեց:
Ի Տէր հանգեաւ 1907

Ռիւ. 7. Կարողիկոսական առաջին կոնգրէսը

ընդունուելով անցաւ Էլմիթին ուր 1893 Սեպտ.
26ին օծուեցաւ Կաթողիկոս և պաշտօնի ձեռ-
նարկեց (ՏՆ՝Ա պատկեր 7) այնպիսի ժամանակ մը որ
ինչպէս օժանդակն նոյնպէս ուստական կատարու-

Հոկտ. 29ին և Նոյեմբեր 6ին փառաւոր և ան-
նան յազարկաւորութեամբ մը մարմնը ամփոխ-
ուեցաւ Ս. Էլմիթիայ առաջ տաճարին դռնիկը
Ներսէս Ե. Աշտարակեցիի գերեզմանին կից:

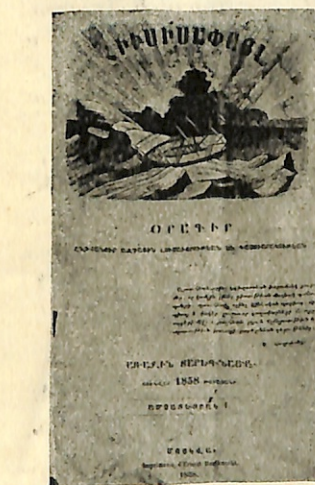
Իր հեղինակած գիրքերը. — Հրաւիրակ երկրին Աւետեաց, Հրաւիրակ Արարատեան, Դրաւիրակ Երևանի
Սիրար Սահակ, Պապիկ Ստանիկ, Մարգարիտ արքայութեան երկնից, Խաչի ճառ, Հայրոյժ, Վանդոյժ,
ժամանակ և խորհուրդ իւր, Խօսք նրաւարման, Նախնի շրջաբերական թուղթ:

ՄԻՔԱՅԷԼ ՆԱԼԲԱՆԴԵԱՆՑ

1830—1866

Ծնած է Նոր Նախիջևանի մէջ 1830 Հոկտ.
27ին, իր հայրը Ղազարա Նալբանդեան ծանօթ
վաճառական էր և յայտնի Ռուսա Ղազար ու-
նունով: Նալբանդեան իր սղայ հասակին մէջ
վառացի և նիւթ էր, սակայն վերին տասնամի-
ւոր, կոշտաւ ու սրամիտ, իր արտաբերող ու չի-
մութեամբ իրեններու և օտարներու աշխարհ-
թիւնը գրաւած էր: Ինք տարեկանին Տիրացու
Օգոսէն անունով մէկէ մը կը ստանայ իր նախնա-
կան կրթութիւնը և ապա կը շարունակէ Տէր
Պարթիւք Քան. Պատիւններ յաջ. հինգ տարուայ
չափ. իր առումը աւարտելէ յետոյ կը հասկնայ
որ ինք վաճառական ըլլալու համար սակզմաւ
չէ և ի՞նչ աւելի բարձր նպատակի մը կը ձգտի
այն է ուսանիլ և ուսուցանել, ուստի հոգևորա-
կաններու գտաւորութիւնը կը մանկ իրը տիրացու:

1845ին կըր Ներսէս Ե. Կաթողիկոսը անցկեց
Նոր Նախիջևան, հրամայեց հոգևորականներու
որ յաճախեն Մկրտիչ Նեկէնեան վարժապետի
դպրոցը, քերականութիւն և ինք սորվելու, Նալ-
բանդեան իր ընկերներուն մէջ յառաջադէմ ըլլա-
լով չուսով աւարտեց իր ուսումը և Պետրապոլի
առաջնորդ Մատթէոս Վեհապետեանի Նախիջևան

9. Հիւսիսապաղ առաքելքը լիբան, պիտի պատ-
ժաւք իրը հոգևո-
րական, բայց անմիջապէս կը հրաժարի և կը
հեռանայ Մոսկուա, ուր իր զխաւոր նպատակը
կ'ըլլայ լոյս և ուսում տարածել Հայերուն և
մաքառիլ ազխաութեան զէմ. հոն կաշխատի
ուսանիլ Փրանսերէն լեզուն և կը թարգմանէ

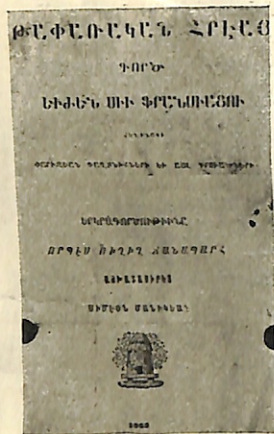
Տ. Միքայէլ Նալբանդեան

Էօմէն Սիւր Թախաւական Հրեայի Ա. հասար
ճոխ և ցնցող յառաջարկով մը որուն մէջ կը
սրտեղէ իր տեսութիւններն կրկնականութեան
զեղծումներու մասին: և որ կը ստուի 1857 ին:
(ՏՆ՝Ա պատկեր 10):

1858 ին Սահի. Նալբանդեանի հեա կը սկսի,
հրատարակել Հիւսիսապաղ ամսագիրը, (ՏՆ՝Ա
պատկեր 9) որուն զխաւոր աշխատակիցը կ'ըլ-
լայ Կոմս Էմանուէլ և Փարթի Ցոյակեան ծած-
կաններով: 1858-59 չըմանին բայց բանա-
տակգծութիւնները՝ որոնք անմահացաւ են
զինքը, 30 ի չափ կարեւոր յօդուածներ ունի:

Հիւսիսապաղի հրատարակութեամբ ծագեցան
երկու կուսակցութիւններ Նոր և հին, Նալբանդ-
եան նորին պաշտպանը եղաւ որով հին գը-
լախներ սկսան հայտնել և մինչև մասնաւորեան
զինքը: Նալբանդեան անտարբեր չի մնար նաև
Հայրապետեան և Սալիբեան կուսին և կը շարու-
նակէ ազգու և հզօր յօդուածներով պաշտպան
ըլլալ եկեղեցական դրամներու համար յարա-
ցում գտաին: Նալբանդեան զիւց տարի մնաց
Մոսկուա անընդհատ զբաղմունքներու մէջ որով
բոլորովին խանգարուեցաւ իր առաջնութիւնը
և հիւանդաւ կուրծքը, ուստի իր աշխատութեան

արդիւնքով ինչպէս նաեւ Ստաւրիկեանի ու Մատթէոս Ս. Վեհապետեանի նիւթական օգնութեանց չնորձիւ գնաց արտասահման հանքային ջուրերը և քիչ յետոյ կրկին վերադարձաւ Ռուսիա: 1859ին կը դադարէ աշխատակցելէ Հիւսիսատիպլին և կը զբաղի Մատեն Բարաչանի գործի խնդրով որով 32,000 ռուպլի արժողութեամբ անշարժ կալուած կտակուած էր Նախիջևանի Հայերուն օգտին, այդ գործով 1860 ին Նախիջևան գտցած և գար-

10. Թափառական Հրեայ և Երկրագործութիւն

նան քննութիւնները աւարտելով ընտրուած է հասարակութեան հաւատարմատար: Իր թշնամիները կուզեն խախտել ընտրութիւնը բաց ինք կը յաջողի յաղթել և էջմիածին կերթայ իր թուղթերը կը վաւերացնէ երջանակալիցատակ Մատթէոս Կաթողիկոսէն՝ և անկէ արտասահման կուղեորի ինքզինքը սեղմուած գտնելով Ռուսիայի նուազ քաղաքակիրթ չրջանակներուն մէջ, կուզէ հիմնաւոր կերպով կազմաւորել հոն իր ընկերութեան Գրական և Ազգային յատկանիշներն: 1856 և 1858 ին Եւրոպա կայցելէ և 1860 ին Պոլիս ուր Սահմանադրութեան հաստատման մեծ օգտակարութիւն կունենայ իր ազատաշունչ գա-

ղափարներով, և Պօղոսեան - Աստուածային վերջիններուն գլխաւոր գերատաւարը կրկնայ:

1861 ին Լոնտոն կերթայ և յետոյ Փարիզ ուր կը հրատարակէ Երկու Տող անուն գրքակիր որ Այվազեան Գաբրիէլ վարդ. ի նամակները կը ստանալէ ազգային կեանքի վրայ:

1862 ին կը հրատարակէ Երկրագործութիւն անուն ընկերութեան գեղեցիկ գիրքը Սիմէոն Մանիկեան ծածկանուամբ (սե'ս պրահիւր 10) և ապա Կուզեարի Հնդկաստան՝ 70 տարի առաջ նոր Նախիջևանի համար կտակուած գումարները ձեռք բերելու նպատակով: Կաշմիրի մէջ շատ նեղութիւններ կը քաշէ, շատ արգելքներ կը հանդիպի տեղական լեզուն և օրէնքները չը գիտնուած համար և կը սկսի ուսանել լեզուն և օրէնքները, յետոյ կը մտնի նորէն Ռուսաստան, դրամէն մաս մը ձեռք անցնել վերջ: Այս անգամ իրեն կը աղաւթէր բանտարկութիւն, տէրութեան մածմած կտակածներ ներշնչած էր իր ուղեորութիւններով և գաղափարներով, ուստի անմիջապէս ձերբակալուելով կը զրկուի Պետրօպոլիսի բերդը որ վաճառուար քաղաքական յանցաւորներու յատկացուած էր:

Բանտարկուելուն պատճառը կը վերադրուի թշնամիներու մտանութեան իսկ անմեղ ենթադրութիւնը գաղտնի ընկերութեան մը անդամ ըլլալը կը կարծուի:

Իր հայրը որաին ցաւէն կը մեռնի և մայրը կը խեղադարի:

Բանտի խնամ միջնորդարը բարձրակին կը քայքայէ իր արդէն խանգարուած առողջութիւնը և վերջապէս թուրքաբար իր տեղը կը գործէ, սակայն ան բանտի մէջն ալ կաշտաւոր ու հայոց աշխարհաբար լեզուի քերականութիւնը կը ստանալէ, ունի նաեւ անտիպ գրութեանքներ: 1866 Մարտ 31ին կը մեռնի 3 տարեան բանտարկութենէ ետք, և մարմինը իր փափաքին համեմատ նոր Նախիջևան տարուելով Ապրիլ 14 ին կը թաղուի Ս. Խաչ վանքի ձախ գրան տաճկ:

Աղբիւրներ.—Կենսագրութիւն Նալբանդեանցի (Ե. Շահագիրեանց).—Չայնագրուած Հայկական երգարան, Չարդարեան, էջ 19—21.—Յուշարար 1907, էջ 199—201, Շար Հայ Կենսագրութեանց, Ա. Այվազեան, և ին:

Իր կեղինակած գրքերը.—Թափառական Հրեայ, Էջմէն Սիւ.—Երկու Տող.—Հիւսիսատիպլ ամսանկերթ.—Երկրագործութիւնը որպէս ուղիղ ճանապարհ, Երգերը, ևւն:

ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ԱՄԻՐԱՅ ՊԵՋՃԵԱՆ

1771—1834

11. Յարութիւն Ամիրայ Պեյգեհան

Յարութիւն Պեյգեհան ծնած է 1771 Ապրիլ 10ին Ենիկաթուի մէջ, հայրն էր Կարսեցի վաճառական Մահմադի Պօղոս աղա Պեյգեհ, որ 1768ին Պոլիս եկած էր և կը զբաղէր կտուի վաճառականութեամբ: Յարութիւն Պեյգեհան 7 տարեկան հասակին մէջ Գումուշարուի վարժարանը մտաւ ուր հինգ տարի մնալէն և ընթերցանութիւն գիր ու հաշիւ սորոկէն վերջ մանուկ հասակին չուկայ ելաւ: 1783 թուականին մեծ տարի տառաւորով զբաղելով, քիչ ատենէն չնորձիւ իր ուշիմ գործունէութեան յաջողութիւն գտաւ և իրր մեծաքսի վաճառական անուն մը չինաց: 1802ին Տիւզեան Յովհաննէս Չէլէպի տէրութենէն ստանձնած ըլլալով մեծաքսի մաքսին վարձակալութիւնը, այդ գործին վերակացու կարգեց Պեյգեհանը որ հաւատարմօրէն ծառայեց Տիւզեան գերդաստանին:

1807 Մայիս 23ին Ենիքէրքիները տապաւնեցան և հինգշաբթի օր մը տէրութեան տկաւոր անձերէն 12 հոգի տղաներով հեռուեալ օրը Վէլիբի փոխանօրը Մուսա փաշայի ստաճնորդութեամբ Սուլթան Սէլիմը թողաւորական գահէն իջեցուցին և Սուլթան Համիտի որդին Սուլթան Մուսթաֆա Գ. թաղաւոր գրին, ապա Ենիքէրքիները խորհուրդ բրին խորաքանչիւր հաւտարկութենէ մէկ մէկ երեւելի հարուստներ

տղաներ և ինչքերին տալի տալ՝ իրենց այժր ցուցնելու համար: Հայոցմէ արտուած էր Նիզամ Ռուսալը հայազարծ Յարութիւն ամիրան և Հայ Հաւմէականներէն Տիւզեան Յովհաննէս Չէլէպին և մէկ Յոյն ու մէկ Հրեայ: Ենիքէրքիները մահուան գտաւորիքը իրենց գտաւորէն տանելով կ'երթնէին Էթմէյատանի գործնոցը, որպէս զի գաւտադարձակները հոն բերեն և կտոր կտոր տղաներն:

Պեյգեհան այս չարագուշակ լուրն տանելուն պէս իր քեռայրը Նուրեան Յովհաննէսը կը գտնէ որ տապաւնեցու գլխաւոր Գաղանձի Հաճի Մուսթաֆային ծանօթ էր և սենեկի մը մէջ Պեյգեհան արտաստաղին կը խնդրէ այդ 4 անձերու անդարտ արձակումը, խոստանալով մեծամեծ պարգևներ և շատ սակի, վերջապէս Մուսթաֆայի գաթը կը շարժէ, որ անուակէն ելլելով Էթմէյատանի Թէրթիպ ճամբան կը մանէ և համալրով 4 անձերու մահուան գտաւորիքը կը ստանեն ու մահուակի կանչել տալով թէ «աղէկ տառաւեցիք որ մահուան արժանի գործ մը բրած չեն, ուստի Ենիքէրքիներու օճախին չնորձալը թող կուտանք որ տալին»:

Կենսագրութիւն
Յարութիւն
Յարութիւն
Կենսագրութիւն

12. Իր ձեռագիրը և ստորագրութիւնը

Յովհաննէս Չէլէպի՝ Պեյգեհանի չնորձիւ մահուանէ ազատելով այնչափ վատաբանութիւն ունեցաւ անոր վրայ որ Տիւզեան տան ընդհանուր վերակացու կարգեց զայն:

1819 Սեպտ. 5ին Պեյգեհանին յանձնուեցաւ Արքանի փողերանոցի վերադասութեան պաշտօնը զոր 10 տարիէ աւելի վարեց և հաւատարմօրէն ծառայեց Սուլթան Մահմադի՝ որ զինքը շատ կը սիրէր: Ռուսաց պատերազմէն վերջ,

հաշտութեան պայմաններէն մէկն էր պատերազմին ծախքերու վճարումը, այս վճարումը երեք մասի բաժնուած էր, առաջին մասը Ռուսաց կայսրը նուիրեց Սուլթանին և խալիլ փաշա ծանրագին ընծաներով Բեդերասպուրի գնաց իրրեւորատաքոյ կարգի դեսպան, երկրորդ մասին վրձարման ժամանակը հասնելով, Ռուսաց դեսպանը պահանջեց Բ. Դուռնէն: Արքանի դանձր անբաւական ըլլալով վճարելու, նախարարները աւմէնքն ալ վարանման մէջ էին և իրենցմէ ոչ ոք կը համարձակէր Սուլթանին ներկայանալ:

Պէզնեան ներկայացաւ Սուլթանին և հրաման ստացաւ քիչ օրէն վճարել այն պարտքը, Յարութիւն ամիրա գնաց և իրեն մանրիմ եւ բոսորայի վաճառականները կանչելով համուլեց զանոնք որ երեք օրուան մէջ վճարեն և ետքը ստանան առկոտով մրտախ, վաճառականները ընդունեցին Պէզնեանի առաջարկը և հետեւեալ օրը պարտքը վճարուեցաւ Ռուսաց դեսպանին և ընկալագիրը կայսերական կնիքով վաւերացուած բերուեցաւ Պէզնեանի, որ աւրախութեամբ երթալով, Սուլթանին ներկայացուց զայն և բացատրեց վճարման կզանակը ու պայմանները: Սուլթանը զարմացաւ և ինչոն իր բարձր դահուակութեան և համակրական սիրոյն նայն ինքն իր ձեռքով կախեց Պէզնեանի կուրծքը Թաալլիի Հիւճայուն բարձր շքանշանը և զինքը զրկեց Բ. Դուռը Մեծ-Եպարգոսին, որպէսզի անոր յանձնէ դեսպանին ընկալագիրը:

Երկար է նշանակել այն բոլոր բարեգործութիւնները որ աւելցած է Պէզնեան. կրնանք բնի թէ վերջացող դարուն մէջ ոչ մէկ Հայ իրեն չափ բարերարած է և նպաստած ազգային, բարեգործական, եկեղեցական հաստատութեանց բարգաւաճման: 1826 Յունիս 8 ին պատահած մեծ հրդեհին որ Պահճէ Գարուէն մինչև Լանկա և Այա-Սօֆիանէն մինչև Սուլթան Պալատի ահած է և այրած են շատ մը շէնքեր ինչպէս նաև Պատրիարքարանը և Մայր-Եկեղեցին՝ մեծ կգաւ Պէզնեանի ձեռնառութիւնը հրկիզեալներուն և Կարապետ Պատրիարքի հետ ապրին անդին այցելելով արժանաւոր փառաւածներուն զբամ բամեկ առաւ և իր Զանքերով ու նիւթական օգնութեամբ կառաց Մայր-Եկեղեցին (ճարտարապետներն էին Գրիգոր ամիրա և Տէվլէթ Կարապետ) որ օծուած է 1828 հոկտ. 14ին. Պատրիարքարանը, Պէզնեան վարժարանը, Դուռագաւուի դրսի Ս. Յարութիւն եկեղեցին, որուն շինութիւնը իր մահէն շատ ետք 1855 ին աւարտեցաւ իր կտակած գումարով: Դուռագաւուի

դուռի մանկերու յատուկ երկու դպրոց՝ զորս իր ծախքով կանդնած է իր հօր Պէզնի Պողոսին և մօր Վառվառեայի անունով. այդ երկու վարժարաններուն ծախքը մշտնջենապէս ապահովելու համար 250000 զրշ. առած է՝ Մայր եկեղեցւոյ, սրպէս զի տարւէ տարի քսակը 2 զրուշէն ամսական 1000 զրուշ վճարուի այդ վարժարաններուն:

1824 ին Օրթոդոքս հաստատուելով Ս. Աստուածածին եկեղեցւոյն 100,000 զրուշի պարտքը վճարած է, շինած է արքանի նաւարանին մէջ Ս. Յարութիւն մատուռը (կառավարական բանար հոն էր այն ժամանակ և Հայերն ու Յոյներն եկեղեցի ունէին, կէս դարէ աւելի է որ կեդրոնական բանար փոխադրուած է Սուլթան Սահմա, Թէրահանէ անունը իր հետ բերած է և կրտսի Մեհդեհանէ և Թեհսիանէ, Յոյները եկեղեցի մը ունին Թէրահանէին մէջ ուր Հայերն ալ արարուցութիւններ կը կատարէին և բանախ հայ քահանայ Պէզնեանի կտակած գումարէն կ'ստանայ իր ամառանը):

Եկեղեցիները չինելէ զատ հոգացած է նաև եկեղեցական դպրոցներ և սնօջներ:

Հիմնած է Բերայի մէջ աղջկանց ասեղնագործութեան վարժարան մը, որուն տարիներ ետք յաջորդեց Արհեստանոցը:

Նորոգած է Ս. Լուսաւորչեան վարժարանը, Գարթալի դպրոցը ու եկեղեցին որուն չրջափակին մէջ աղբիւր մ'ալ կառուցանել առած է, Չանաքքալէի, Էսփրնէի և Մաղկարացի Հայ եկեղեցիներու օգնելէն զատ, ստատարած է Եէնիգաւուի յոյն եկեղեցւոյն և Դաղաթիոյ Հատվմէական եկեղեցիներու շինութեան:

1829 ին Պօլսոյ աղքատներուն նախարած է 100,000 զրշ. և 1832 ին իր նախաձեռնութեամբ հաստատած է անանկաց մատակարարութիւնը, 36 անդամներով, որոնք վեց կարգի բաժնուած էին: Այժմու աղքատախնամներու գաղափարն էր որ կը յղանար Պէզնեան և այդ հաստատութիւնը մեծ միոթարութիւն մը կուտար ժամանակին Հայ կարօտելոց:

Հիմնադրելու ու բարերարը եղած է Եէնիգաւուի Ս. Փրկչեան Ազգ. Հիւանդանոցին (1832-34):

Կրօնատէր, աղքատատէր և դպրոցատէր ամիրան մեծ սէր ունէր նաև Հայ գրականութեան վրայ և մտերիմն էր Գրիգոր պատուելի Փէշաբմաշեանի՝ որուն խորհրդով ապագրել առաւ Գէորգ պատուելիի պարսկահայ բառգիրքը: Պէզնեան ստատարած է նաև Հայկազեան բառգիրքին սպաղարութեան (Վենետիկ) որ այնքան օգտակար եղած է Հայ լեզուի մշակման:

Կ'բաւի թէ ինք թատերատէր ալ եղած է և տաղին անդամ մայր վարժարանի մէջ՝ աշակերտներուն թատերական խաղեր ներկայացնել առած է: Ֆիզիքա Պօլսո պատուելիի օգնած և ստատարած ու անոր ջիւղ պաշտպանը և կուսակիցը եղած է:

Պէզնեան Պատրիարքարանի գործերուն մէջ՝ իր ժամանակին ամենէն ազդեցիկ անձնաւորութիւնը եղած է, իր Զանքով է որ 1830 ին ձեռք բերուած է կայս. հրովարտակ մը՝ որ կ'ապրահովէ երաւաղէմի Ս. Փրկիչ վանքին Հոյոց սեփականութիւնն ըլլալը: 1820 ին Հրաւէր Սիրայի մրտախանին ձեռնարկին մէջ ինք եղած է զխաւսը գերակատարներէն մէկը, թէև ի վերջոյ աքսուրուած է Իլիմիտ, ուր մնացած է մէկ տարի:

Իր մահը որ պատահեցաւ 1834 Յունիսը Յին ճշմարիտ աւագ մը եղաւ ազգին համար և ցուպատանց կառավարական չրջանակներուն մէջ:

Սուլթան Մահմուտ բարեփոխ արքայն հրամայեց թաղել զինքը Մայր եկեղեցւոյն մէջ:

Կը պատմուի որ Սուլթանը օր մը Յարութիւն ամիրան իր քով կանչել առաւ, ամիրան քիչ մը ուշ մնացած ըլլալով երբ Սուլթանին ներկայացաւ՝ Սուլթանը հարցուց թէ ինչո՞ւ ուշ մնաց, Պէզնեան պատասխանեց թէ «այն եկեղեցին էի որուն շինութեան հրամանը Ձեր Վեհափառութեանց ստացայ, հոն կաղօթէի Ձեր անդին կենաց համար», որուն պատասխան Սուլթանը կ'ըսէ. —Արթին, քիչիտէսէ գաղտնի, օրստ էօյէսին:

Ասոր վրայ Պէզնեան Սուլթանին տաք խնամքով «Հրամանը Տիրջու է, ամէր տէր իմ հոն մշնաղուս հրովարտելը» կ'ըսէ:

Սուլթանը կը խնդայ և անոր պատրաստութեան վրայ զարմանալով կը հրամայէ որ հրովարտակ արուի Պէզնեանին որ մեռած տանն Գուս—Գարուի Մայր—Եկեղեցւոյն մէջ թաղուի, որու վրայ Պէզնեան իր գերեզմանը պատրաստեց Ս. Յարութիւն եկեղեցւոյն մէջ:

Տիւղեան Սուլթանին հրամանը հաղորդեց հայ երեւելեայ, թաղման կարգը կատարուեցաւ, ներկայ էին Սահմաննա Պատրիարք, Կարապետ և Աստուածատուր Ա. Եպոք. երկու վարդապետ և երկու քահանայք առանց չուրջաւի, և ետեւն ամիրանները և խաւս բաղմու թիւն:

Գաղաղը նաւամտացոյ տարուելով նաւ զլրուեցաւ և Պալատան տալեկն անցաւ ուր բարեփոխ Սուլթանը կ'արատաւէր իր հաստարկով պաշտօնակցին մահուն տոթիւ:

Յետոյ մարմինը Եէնիգաւու իր աւելը բերուելով թափօր կաղմուեցաւ և խաւս բաղմաւթեամբ Մայր եկեղեցի տարուելով հոն յուղարկուորութիւնը կատարուեցաւ և Պէզնեանի մարմինը հոյ իջուցուեցաւ:

Ծան. — Իր ձեռագիրը (sk' u yrasli. թիւ 12) լուսանկարուած է Մայր-Եկեղեցւոյ աւաւմարանին Սրան Կաթի մէկ տօնացոյցէն, այդ տօնացոյցը մեր քով կը մնայ և յիշատակարան մը ունի Կարապետ Պատրիարքէն զրուած, որուն մէջ կը յայտնուի թէ յիշեալ Պէզնեան Բրիտանացոյ ամիրայի տօնացոյցը Կարապետ Պատրիարքի ձեռամբ նախարած է աւաւմարանին:

Աղբիւրներ. — Կենսագրութիւն Յար. Պէզնեանի, փափագեան 1864, Իւթիւեան 1884. Պատմ. Ս. Երուստղէմի, Պատմ. Հայոց Պէրպլեան, փափագեան, Չօրաբեան. Ընդարձակ Օրացոյց 1900, 904, և ին. և ին:

ՊՕՂՈՍ ՕՏԵԱՆ

1795—1862

Ծնած է 1795 Դեկտ. 9ին Կեսարիոյ Մանձուսուն գիւղը: Իր հայրը՝ Պետրոս հոն գաղթած էր Բաղուէն, ուր մինչև այսօր կ'երեւան Օտնոյ շինութիւններուն մնացորդները: Պօլսո գիւս նորածին էր երբ իր հայրը Պալիս գաղթեց և սկսաւ հիւանդութեամբ գրաւիլ: Ծնարայեղ չքաւորութեան մէջ մեծցաւ Պօլսո ու հաղիւ քիչ շատ կարգաւ սորված՝ երբ 12 առ-

բեկան հասակին մէջ ճամբու ծախք չունենալուն համար քաղելով Պալիս հասաւ իր հօր քով:

Պօլսոյ մէջ թշուառութիւնը իր չարանաւի թիւնը աւելցաւ, օրը 6 փարայ կը շահէր, 2ը ինք կ'ուտէր, 4ը մօրը կը զրկէր որ քրոջը նշանաւոր խաչը աւանդէն ազատեն: Փրչերները չոր տախտակի վրայ կը պառկէր առանց բարձի և առանց վերմակի (1817): Հինգ-վեց տարի

13. Պօղոս Օսիակ

Պէդէսեան Յարութիւն տմբոյ՝ Կարապետ Պալ-

Սը տնկից ետք Պօղոս Օսիակի կեանքը հա-

Պօղոս Օսիակ, կտակած էր 75,000 զրդ .

Աղբիւրներ. — Մեյրո, Սիւմեան, 1862 յուլիւստ.

ԱՐՄԵՆԱԿ ՀԱՅԿՈՒՆԻ

1835—1866

Արմենակ Հայկունի (*) իրր ուսուցիչ և գրա-

Ծնած է Կ. Պոլսի 1835 ին և փոքր տարիքէն

1847 ին, հաշիւ 12 տարեկան, կը գրուի Ս .

(*) Իր բուն անունն է Համարթում ձիզմէնան որ

ձակ երեակացութիւնը հանդարտ չի մնար այդ

Անդրական կրթութեան աղբիւրներումը Հայ-

Դպրոցական շրջանը աւարտելէն յետոյ, 1854

Պոլսի գաւառայէն յետոյ, Հայկունի Բողոքա-

14. Արամիակ Հայկունի

հանկ լաւագոյն կերպով հարստանալու համար

Ահա այդ թուականին իսկ (1857-58) կը սկսի

15. Մուսայի Մանսապ

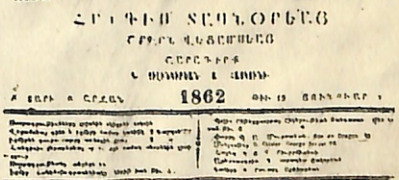
պատկեր 15) և հիմնելով բաժանորդագրութեամբ

Հայկունի, իր ձեռնարկներուն մէջ միշտ հա-

մէջ իսկ կարելի է սրանց իր անցաձայնա-

1861 ին Իզմիր կ'աղևորի Մեարտական

1863 ի վերջերը Պոլսի կը վերադառ-

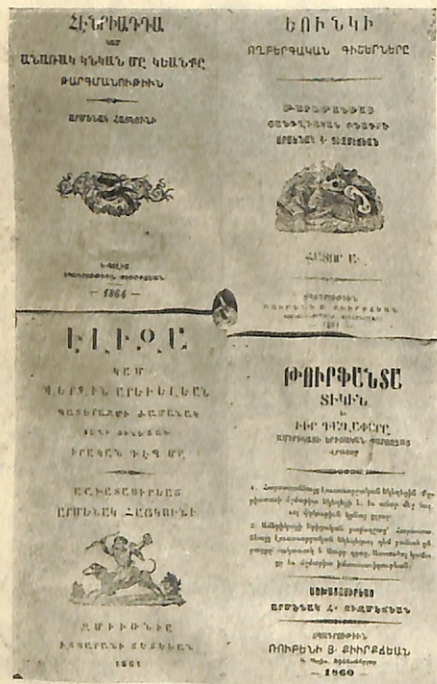
16. Ծաղիկ Ծաբարաբիր

1864-66 վերջին երեք տարիները, Հայ-

17. Մուսայի Մասնաց Զանն Ընկերասիրական

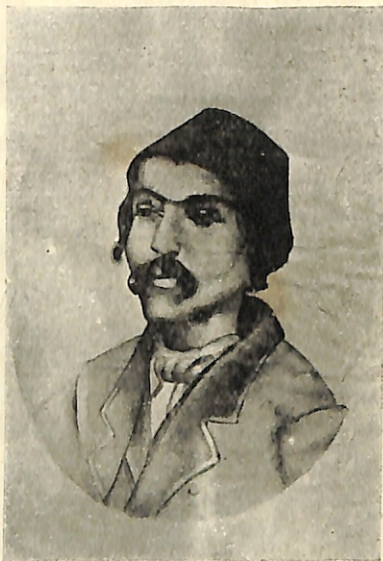
նախկին զրքայի, Արշակ թագաւորին կղերականի մը ձեռքով թաւաւորուիլը պատկերուցընող նկարով մը և վերջապէս Ռեմանի վարք Յիսուսի թարգմանութիւնով ու ամուսնութեան

19. Իր հեղինակած գիրքերը

վրայ պարզած անտաթիւններով, առիթ կուտայ որ կրօնական ժաղովը դատաւարարութեան զիր մը կարգադրելու առիթով եկեղեցիները, զգուշացնէ հասարակութիւնը նոյն թերթէն և զրոյ-

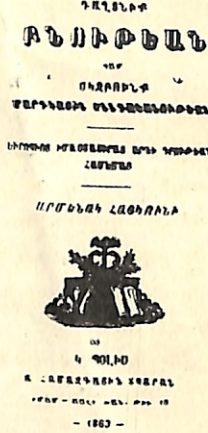
նախկին զրքայի, Արշակ թագաւորին կղերականի մը ձեռքով թաւաւորուիլը պատկերուցընող նկարով մը և վերջապէս Ռեմանի վարք Յիսուսի թարգմանութիւնով ու ամուսնութեան

20. Հայկունիի վերջին լուսանկարը

զիրքերը, որոնցմով բացառապէս կը ցուցնէ այն սեռական սրուն կը հետեւին Հայ նոր սեռական կարգադրելու պաշտօն ունեցողները:

1864 թն Հայկունի խաղի թուղթեր կը չինէ վարքիկ տղայ համար, անոր վրայէն ազգային պատմութիւնը դաւարձալի կերպով սովորեցնելու համար:

18. Գաղանի Բնուրեան

նկերն, որուն վրայ կը տարաւ Հայկունի մեղմանիկ իր ընթացքը:

Հայկունի իր նշարակը կը գնէ նաեւ նոյնքան վատնաւոր վերքի մը վրայ ու կը գրադի երեսասարդական գաղանի մուլթիւնը ընկերային հարցով. կը հրատարակէ Գաղանի Բնուրեան (sk'u yagsh'er 18), Գեղեզմանը երեսասարդաց, Գարնան Մարկիներ

Նոյն թուականին կ'ըստանձէ նաեւ Մեղուի խմբագրութիւնը և քիչ յետոյ Կաղանիի պաշտօնեայ կըլլայ:

1865 Փետր. 28 թն կը վերական Զանն Ընկերասիրական իրր ամսաթիւրթ, սակաւն Սամաթիոյ մէջ տեղի ունեցած հրեւն մը կը լաիէ իր տունը ու ամառը զրական աշխատութիւնները. մէկ կողմէ նիւթական զրկանքները միւս կողմէ բարոյական ընկճումը բոլորովին կը յաւաստանեն զինքը սրով կը նետուի Բագուի միթիարի բարոյականութեան մէջ, և արեւելութեամբ կը ջանայ մտնել իր կրօն զրկանքները:

1866 Հոկտեմբեր 29 թն գեա երեսասարդ կը

մտնի յետին աղքատութեան ու թշուաութեան մէջ և աննշմար կերպով կ'անհետանայ առանց իր սրժանիքը կարենալ գնահատել առիթ:

Աղբիւրներ. — Արեւելք, Թիւ 4099, 1908 Թիւ 12, ժամանակ, 1863—64, Պեղատեան Թուչնիկ, 1864 եւլն:

Իր հեղինակած գիրքերը — Էլիզա — Հէնրիադա. — Եո նիկ չորս զիւրներ. — Կերեզմանը երեսասարդաց. — Գաղանի քնուեան. — Գարնան ծաղիկներ. — Թուրֆանտ տիկին (sk'u yagsh'er 19). — Պատուն ի Վոսիոր. — ձերհակ կամ Գ. Ս. Փաղաղեան եւ իւր ժամանակը (sk'u yagsh'er 15). — Գաղանի կրկնականութեան. — Աշխարհագրութիւն. — Հերսիլիս. — Բնական խնամաւարութիւն մարց. — Սիրանարաց բարեկամ:

ՏՕՔԹԵՐ ՅՈՎՀԱՆՆԵՍ Մ. ՔԵԱԹԻՊԵԱՆ

1821—1882

Տր. Բեաթիպեան ծնած է Անդրեանապոլսոյ մէջ 1821 թուականին և զաւակն է Մարգար Բեաթիպեանի, իր նախնական կրթութիւնը տեղւոյն Ազգ. վարժարանին և ապա Պոլսոյ մէջ ստանալէն ետք Բարիկ կ'ուղեւորի, ուր բժշկական համալսարանին կը ստանայ վկայագիրք: 1861 թն Պոլիս կը վերադառնայ սրով իր համարը հեղհեա կը տարածուի: Հմուտ և համբաւմանով Տօքթէօրը ստանալարդ զիրք մը ունեցաւ. բժշկական գաղուն և Ազգային չընտանի մէջ, 1867 թն երեսօրեան ընտրուած է Ազգային Ժողովոյ և 1867 Նոյեմբ. 8 թն անդամ եղած է Կոյս. բժշկական ընկերութեան:

Աղքատներ ու աղքատ հիւանդացիները միշտ չքաւոր ու թշուա հիւանդացիները հաւաքած էր և անոնց դարմանումէն զատ շատ անգամներ դեղը և անուշիկին կը հոգար, և ասոր համար էր որ հարստութեան հետամուտ չեղաւ:

1882 Հոկտեմբեր 21 թն մեռած գտնուեցաւ Գաղանիի ծովեղերքը:

Ազանման պարագաներու մասին թէ և զանազան զրոյցներ խօսուած են, բայց ամենէն ստույգը տա է թէ՛ այս անհատը և հարստութեան բռնաբար անգուլի գաւաղութեան մը զոհ դառնալէ:

Ահաւասիկ բժիշկներու քննութեան արդիւնքը, գիտուն վրայ կը տեսնուին մէկ երկու վերքեր, ուղեղին մէջ արիւն լցուած, անհանդէն մէկ երկուքը կտորած, գանկին ետեւը սեցած,

21. Տօքթօր Բեաթիպեան—Սմբատ Բեաթիպեան

Տր. Միլիւք կը յայտարարէ թէ «Տքթ. Քեաթիպեան տպանութեան Է շնչատաթեան տրդիրմամբ, հետեւորար սխալ է բոկ թէ անձնատպան եղած է:» Նոյնը հաստատուի է նաեւ Բերայի բնդհանուր գտտախաղ Միխայիլաքի: Ուղեղը կըսուելով 1730 կրամ եկեր է, որ բժշկական օրէնքով հաշուադիւտ է:

Նոյն ժամանակուան թերթերը կը գրեն աւելի վերջը թէ Քեաթիպեան ոչ թէ տպանութեամ տպանձնատպան եղած է, ամէն պարագայի մէջ

22. Տօք. Քեաթիպեան դագաղին մէջ

կարծէ որ այդ խորհրդաւոր գեղարձակ իր բացառութիւնը ունենայ այս սահմանադրական ճամբանակին:

Յուզարեւոյթութիւնը չքով տեղի կունենայ 1882 Հոկտ. 29ին խոսն համադրային բազմութեան մի ներկայութեան, որոնց մէջ կ'երեւէին ամէն հասարակութիւններէ եկեղեցականներ և պետական անձնաւորութիւններ:

Տօքթօր Քիւրեաքօ և Ռ. Պէրպէրեան դամբանականներ խօսեցան և ապա մարմինը ամփոփուեցաւ Շիշլիի գերեզմանատանը:

Գրիգոր Օսեանի (Ողբ ի վերայ բարեկամին) և Ռ. Պէրպէրեանի դամբանականները կը գետնեցին հոս որոնցմով այնքան ճշգրտապէս ներկայացուած է Քեաթիպեան:

ՈՂԲ Ի ՎԵՐԱՅ ԲԱՐԵԿԱՄԻՆ

Ե՛ղ ինձ բարեկամ, ո՛վ ինձ մտերիմ, ո՛վ ետ պիտի տայ ինձ իմ մտերիմ բարեկամս:

Ո՛հ տանն:

Դան լիցապատմական անձինս աւելի կ'արժէր նա. իրեն նմանը բնութաւոր մարդոյ մէջ մէկ հատիկ կը ծնի. շատ մը վատերու փոխարէն Աստուած երբեմն այսպիսի անն կը ստեղծէ որ միութարութիւն մարդիկ:

Արի արանց էր նա, բնաւորութեամբն արի, արի հանճարով, սրտովն ալ արի:

Մեծ ևս էր. բարութիւնն էր անձնաւորեալ, ազքատին ու հիւանդին բարեկամ, բարեկամ մեծատանց և ամենուին բարեկար:

Պարտաւորութեան ձայնը իր պատգամն էր, և ուրիշ ձայն չուղեց լսել. ստաքինութիւնը իր բնութիւնն էր՝ և օր մը չը թուլացաւ ի սիրտն:

Այլ թէ թուլացաւ, աւա՛ղ, և այն իր վերջին օրն եղաւ:

Ո՛ր ամպեր, սե՛ւ ամպեր՝ եկան մթնոցնեղ քու պոյծաւ միաքղ ու ստաղջ գտադրութիւնը, ո՛վ իմ բարեկամս:

Ըզքեղ սիրեցին Պոսթօրի կրկին տիւնքը, ծերն ու ազքատ քեզ օրհնեցին, երկտառարդք սիրացան ի քեզ՝ ու մեծամեծք և մեծատունք պատուեցին. ամէն ազգէ մարդիկ ու ամէն տաւիճանի մարդիկ քեզի գիմեցին:

Ամենուին հոտար, ամենուին օգնեցիր, անման արհեստավոյ, աննրման խեղքովդ, անման ձեռքովդ:

Ուր որ գտայր՝ շատ անգամ յաւաճատութեան լոյսը դադրեցուցիր, յաւայ ժողովրդ փայլեցուցիր. սրտիդ բարութիւնն ու բնաւորութեանդ կարգին միշտ բան մը կը հաղորդուէր ամենուին:

Միայն սիրեցիր, ոչ զոք տառեցիր, ու միայն կեանքդ տառեցիր:

Անյուշ և անյոյս բղքո ուղիւ ընթացար՝ մինչև որ յոգնեցար:

Ինչո՞ւ արդեօք:

Աստուած էն զօրաւոր իմացականութեանց կայծ մը միայն տուած է յաւաճանական ճշմարտութիւնը թափանցելու համար, դու գայն կայծն առ ոչինչ գրեցիր:

Աշխարհի բաները ուրիշ մարդոցմէ աւելի պայծառ կը աւանդիր. ինչ որ պայծառ չը տեսար՝ մարմեցիր:

Իրեն իրենց հետեանքներէն դատելու վարժած էիր միաքղ. երկնից ներքեւ շատ անիրաւ

ՏՕՔԻ. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՔԵԱԹԻՊԵԱՆ

Աւելի քան ութ օր է որ տչերդ փակեցիր այս աշխարհի լուստն, ո՛ր Քեաթիպեան, և դեռ չը ցամքեցան զքեզ լոյսով արտատուք. և քանի՜ քանի՜ շարժմներ, ամիսներ ու տարիներ պիտի անցնին չիրմիդ ու յիշատակիդ վերայէն, և չիւրմիդ պիտի լինի յար թաղեալ երախտագէտ մարդկութեան տչոյց ցօղերով, և յիշատակիդ պիտի մնայ մշտադարար համայնից սրտին մէջ, և անշինջ աշխարհի տարեգրոյ մէջ:

Ծնիլ հանճար, ուսանիլ անխնայ, թեալիսիկ զխաւթեան բարձունքն ու թափանցել բնութեան գաղանկաց, զերագո՛ւն բազմիւ այն Արուեստի տաճարին մէջ ոյր՝ այնքան զժար է մուտքն, վշտաւարար մարդկութեան համար լինել բարեկարութեան ոգին մարմնացեալ, արեւ գրեթէ մահուան և կենաց, յար արթնան՝ թուշիլ հոն ուր կը հեծէ մի մարդկային էակ, ի մէն մի քայլ հաւածել ցաւն՝ իր իշխանաւոր հրամայելով նմա, ոգեալար կուքերու մէջ վերափոխել կենդանութիւնն, ուրախութիւն ճառագայթել ուր անյուսութիւն էր արեւմ, յաջ և յահեակ ախեղ բաւրիք անդաւար, առա անտաղելոյն տանելով դարման, անդ նօթիլն տալով հոյ և ոյրուք որբին ու ոյրուցն ջնջելով արտաւորն ուղի, հաւմակրանայ և սիրոյ մի բարձրագոյն ազգայնութեան մէջ ձուլել ժողովուրդներն ու լեզուներն, հանրային երախտագիտութեան համապարօտ աշխաց մէջ լուծել նախանջն, և գահէն ցիւրճիլն հալուին՝ ամէն վիճակ և պայման զնոյխտանել բարեկամական ընկերաշատութեան մի մէջ, և լիւնել ամենուին սարսիլի, ամենուին պաշտելի, ամենուին օրհնելի, ո՛հ, ինչպիսի խեղալ մի աղնաւական և վեհ կեանքի...:

Եւ ա՛յս եղաւ քո կեանքն, ո՛ր Քեաթիպեան, դու մե՛ծ հանճար, դու մարդասէ՛ր ողի, դու պա՛կ գիտութեան, դու թա՛գ Արուեստին, դու փա՛սք Հայութեան, դու պատի՛ւ մարդկութեան:

Կեանքդ եղաւ ամենուին կեանքն, և մահդ եղաւ ամենուին սուգն. մի հոյ էիր հրապառ, մի արեւ ճաճանչաւեա, և բնութաւոր կեանքեր կը դառնային չուրջդ՝ կենսաւեա ճառագայթներէդ տաքեալով և ոգեւորուելով. կը մարիս պու յանկարծ, և մութիւր կը արիւն մեր վերայ և մեր չուրջն, և անբաւար կ'զգամք ի մեզ, և բնութաւոր ողիք՝ սքը ի քեզ կը յաւային իւրեանց ցաւոյ մէջ՝ աւանդելով քա պակիլն՝ կը կարծեն թէ կեանքն իսկ է որ կը պակիս իւրեանց:

ւաթիւնն ու անդթութիւնն տեսար, յաւաճանական տրդարութիւնն ու զթութիւնը չըմբռնեցիր, և ուր որ չօշտիլի հետեանք չը տեսար՝ հոն իմացականութիւնն ու զօքութիւնը ուրացար:

Սէ՛, զի չը ճանչցար դու քու հայրդ որ յաշածէր քեզի, ու անոր մտարին չը բազմեցար՝ որ իւր վերջին վայրկեանն արտաբնդելով զքեզ, երկինքն ու երկնքին մէջ ամենուին Հայրը ցուցնէր:

Չը ճանչցար նաեւ ինչ որ երկնից երանութեան գուշակն ու ճաշակն է յատիս, ու բանի տեղ չը գրիր այն բաներն որ գեղեցկին զգացումը կը զարգացնեն ի մարդ:

Եւ ըսիր. «Որովհետեւ կենաց մէջ իրական բան մը եթէ կայ՝ այն ալ տառապանքն է, ուրեմն պէտք չը կար որ ծնէինք»: Իրեւ թէ յաւաճանական խորհուրդք պիտէին սահմանափակել այս անցաւոր աշխարհին ու ազգաւոր կեանքին մէջ:

Ու երբ տեսար որ կամաց կամաց օրն ա՛լ իւրկուան պիտի ըլլար, յաւաճ քան զժամն վարաւ, դոյրը քաշել ուղեցիր, չը նայելով բարեկամացդ որ չուրջդ էին ու բարեկամիդ՝ որ հեռուէն էր:

Ու առ խարխալի գնացիր կարծր ու պաղ աւաղին վրայ, խիճերուն վրայ, ժայռերուն վրայ, ջուրերուն մէջ, ծովուն մէջ ոչնչութիւն գտնելու:

Դարձի՛ր, ետ դարձի՛ր, տակաւին պէտք ունինք այն ազնուական գլուխը տնտնելու՝ որ երբէք վատ խորհուրդ մը չէր յղացած:

Դարձի՛ր, տակաւին շատ վիշտեր կան սիրտիւ, շատ նկուն սիրտեր կան զօրացնելու, ու նայէ՛, սրչտի ձեռքեր երկնցած մէ քեզի. դարձի՛ր, չըլլաց թէ՛ Աստուած որ քու կեանքդ պարզեւ մ'ըրաւ ամենուին՝ բղքս մահդ պատուհաս մ'ընէ շատերուն...:

Այլ չէ, նա աւանիկ աներկմիտ կ'ընթանաւ ու չէս լսեր անհուն աղաղակը որ կը բարձրանայ ետեւդ՝ ժողովրդեան ամէն կարգերէն. ալիքնուրուն աղաղակն ալ չէս լսեր:

Լսէիր գո՛ն վերջին վայրկեանիդ Աստուծոյ ձայնը սրտիդ մէջ:

Ո՛ր գիտէ:

Կ'ըսեն թէ այն գո՛ն ծովածոցին մէջ դեռ ծովամայն չեղած՝ երկար ժամերով շրջեցար, ժամեր ի բուն, նայելով անհուշտ ծովուն, նայելով նաեւ երկնքին. խորհուրդք արդեօք նորանորք չը թաւաղեցին քու միտքդ այն միջոցին, և արդեօք երկնք չ'իջեցո՛ւց արդէն հոգւոյդ մէջ, ի վարձատրութիւն անստղիւտ և առաքինի կենդանիդ, իւր յաւաճանական զթութեան ցօղն անմահարար:

Երբ մահաւանդ բօթն, իրբն չաչխն մի ահեղ շանթի որ կ'ընայ հարուածել մի քաղաք, տա-
րածեցաւ կայծակնընթաց այս անհուն մայրաքա-
ղաքի անհամար խորհրուան մէջ, ամէն հոգիք
խառնեցան վշտակոծ և ամէն սիրտք արիւնեցան
կարելիէր. արցունք ընթացան արքունի պալատէն
մինչև յետին անտին աղքատին, և մէն մի բն-
տանիք համարեցաւ կորուսած լինել իւր մի սի-
րելագոյն անդամն: Այլակերպեցիր Հայաստան-
եաց եկեղեցւոյ մատուան ուր պաշտելի մարմնոյ
բնակեցաւ աթօր. թուէր իմն ախպէս թէ դա-
րեր անցել էին իրբ հրաշխ. և անկած էին այն
պատուարք որք կը բաժնեն տակաւին աղքերն
ու կրօնքներն, և թէ ծագած էր այն դար ում
անձկաւ կ'ապստէ Իմաստաւորութիւն և զոր գաւ-
շակած է Քրիստոնէութեան վսեմ Հիմնադիրն,
և թէ մասնաւոր եկեղեցիներու և մասնաւոր
բազմներու բնկորից վերայ կանգնուած էր խա-
րանն մի տիեզերական եկեղեցւոյ, և նորա առ-
ջեւ կը հանգչէր մարմնոյ սիրելի, որ համախըմ-
բած էր իւր չուրջ համայն կրօնքներն ու համայն
գաւանդութիւններն, որք յերկար կը խառնէին
իւրեանց արտասուքն և միանալոյն կ'ողբային ի
քեզ իւրեանց գաւաին. զի դու, մարդասէ՛ր,
զի դու, իմաստասէ՛ր սղի, ամէն կրօնքներու
միանգամայն կը վերաբերէիր, կամ մանաւանդ,
կրօնքն՝ զոր ունէիր՝ առաւել բնդարձակ եւ ա-
ռաւել տեսի ն քան ամէն անձուկ ու վաղան-
ցուկ կրօնքներն՝ իւր լայն թևոյ մէջ կը գրկէր
միանգամայն քրիստոնէին եկեղեցին, մահաւառ-
կանին մելիթն, հրէին օրնակոկոյն, ալաուտիս-
հին... խիղճն. զի կը հաւատալիր ճշմարտին,
բարւոյն, գեղեցիկին, որք կ'ընայ չունին զի տիե-
զերական են, որք մասնաւոր չունին զի յաւի-
տնական են, և որոյմով, իրբն երեք լուսա-
շաւիլ ուղիներէ, ամէն սղի անվրէպ կը հասնի
յնասուած սր կատարելութեանց ցոլքն են մեր
մտայ և սրտին մէջ: Նոքա որք պաշտօն կը մա-
տուցանեն սրբոյ նշխարաց, և նոքա որք կը ծի-
ծաղին նոցա վերայ, հաւատարմութեւն զգածեալ
կրօնական յարգանքօք, մատենա միահամուռ քո
մնացորդաց իրբն նուիրական խնդ. և՛ նոքա
որք՝ մախաղ յաւս՝ բոկոսան՝ կտրելով երկայն եւ
տաժանելի ուղիներ՝ կ'երթան յայց մի սրբազան
գամբարանի, և՛ նոքա սղի չրթանց վերայ ծաղր
կը գրգռէ կրօնային ախտազնացութեան գաղա-
փարն, ամէնքն գաւաղապանդ երկն յայց քո
գաղաղին, իրբ այն թէ Ա. Երրորդութեան մա-
տուան յանկարծ կերպարանափոխուած լինէր
յուխտատեղի սրբազնատուրբ: Այնքան ճշմարիտ

է թէ սիրոյ և գիտութեան է հիմնել ճշմարիտ և
համաշխարհական կրօնքն. ա՛յնքան ճշմարիտ է
թէ առաքինութիւն հայրենիք չունի, և ո՛ւր որ
երեւի այն՝ կը բախաղատէ յարգանքն ու կը կորզէ
սրտերու լշտանութեան գաւաղանն:

Կեանքդ է առաւել նախանձելի թէ մահդ.
կը վարանի մարդ երբ ուղէ ընտրել մին երկու-
քէն. բայց կարէ լինել մին առանց միւսոյն. մի
սյուլիսի կեանք միայն կարէ պատկառիլ մի այս-
տիսի մահաւամբ:

Եւ մի այստիսի կեանքէ ու մահէ անցնելէ
յետայ կը մանէ մարդ յանմահութիւն:

Այս՝ յանմահութիւն կը մանեալ դու, ո՛ր Քեա-
թիկան, և իշխանարար կը ժառանգեալ դու
զայն, ինչպէս վեհապետ որ կը մանէ իւր սեփա-
կան կալուածոյն մէջ: Ո՛ւր ումք կը վայելէ
առաւել անմահութեան գալիսին քան քո վեհա-
փառ ճակատուն ուր չայանուեցաւ երբէք մի
խոհ որ նախառակ չունենար ճշմարտին խոյզն,
Յաւին դարմանն, Չարիքին սպանումն: Ո՛ր գե-
րեզման առաւել արժանի է նկատուելու իրբն
դուան մի յաղթական անմահութեան տաճարին
քան քոյդ որ կ'օծուի համազգային արցունքնե-
րով և որ կը բայտի միանգամայն բխրաւոր
սրտերու մէջ:

Կ'ըսեն թէ դու չէիր հաւատար անմահու-
թեան: Չգիտեմ թէ ոք կրցած է երբեք թա-
փանցել հոգւոյդ անդունդներուն մէջ. բայց եթէ
կարող լինէր տեսնել խորն քո մեծ հոգւոյն,
անտարակոյս պիտի տեսնէր անդ՝ իրբն անվրէպ
հաւատարմաւ բոց՝ բնազդումն անմահութեան,
պիտի տեսնէր բոցօք բարոյական զգայմանց խորճն
լուսափայտով, ի՞նչ և լինէին այն իմաստաւի-
րական դրութիւնք որք մերթ ընդ մերթ կտրէին
անցնէին մաքէդ ինչպէս ամառք երկնից պայծառ
յատակին վրայէն. զի առանց այդ հօր բնազդ-
մանց ինչպէս կարելի է մեկնել կեանքդ: Մի
նիսթապաշտի կեանք էր այն սրով դու ապրե-
ցար. թէ խորապէս հաւատացիր թէ լոկ այս
կեանքն է իրական և լոկ նիւթն է ճշմարիտ,
սուտի պիտի յառաջ գայր այն արհամարհանք
զոր ունէիր կենաց և իւր սին հաճոյից վերայ,
նիւթին և իւր կոշտ վայելից վերայ. ի՞նչ բան
նախամեծար պիտի ընտրել ապր քեզ սիրտիւ
չառախ ժպիտն քան ցնծամայն կնոջ, յաղեցեալ
նոթիլին օրհնութիւնն քան մարդկայց հաղիստու-
կին չաղանն. սուտի պիտի լինէր քեզ այն ան-
գաւաղ ու անշահախնդիր տեսնն ճշմարտութեան,
այն անդիմադրելի մեղումն ի բարերարութիւն,
յատաքինութիւն:

15702

«ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ» պիտի հրատարակուի պրակ տու պրակ ամիսը անգամ մը, ամիսը-
ջութիւնը պիտի բաղկանայ 4 հատորներէ և պիտի պարունակէ երեւելի ազգայիններու
լուսանկարները, կենսագրութիւնները և ձեռագիր անտիպ գրուածքները, կաթողիկոսներու
և պատրիարքներու կոնդակները և այլն:

Կոչում կ'ընենք հասարակութեան և բանասէրներու մեզ ուղարկել իրենց քով ունեցած
տօքիւմանները, ըլլան լուսանկար թէ ձեռագիր և կամ կենսագրութիւններ որոնք անվը-
թար իրենց կը վերադարձնենք դարձեալ:

Ամբողջ գործին բաժանորդագրութիւնն է կանխիկ մէկ օսմանեան ոսկի ամէն տեղի
համար, իւրաքանչիւր հատորի համար 27 դրուշ, գաւառներու համար 30 դրուշ:

Գործը պիտի աւարտի մինչև 1912 տարուայ սկիզբները և բաժանորդները պիտի ստա-
նան իրր նուէր գեղարուեստական շքեղ կողք մը որ արուեստասէրներու յանձնած ենք
պատրաստելու համար և որ խորհրդանշանը պիտի ըլլայ Հայ. Տպագրութեան 400ամեայ
Յարեկանին:

Վստահ ենք թէ Հասարակութիւնը պիտի գնահատէ այս գործը որ բազմածախս եղած
է և որուն համար տարիներով աքնած և տառապած ենք:

Ծան. — Կը փնտռենք՝ Ծնորդ Ամիրայի, Աւետիս պաշտուելի Պէրպէրեանի, Դրիգոր
Ղափր Փէշտամալճեանի Առաքել Ալթուն Տիւրքիի, Սվաճեան Յարութիւնի լուսանկարները:
Յովհաննէս Կոլոտ Պատրիարքի, Դանիէլ Կաթողիկոսի կոնդակները:

Անոնք որ զանազան լուսանկարներ և ձեռագիրներ ունին եթէ կը փափազին վա-
ճառել կը գնենք ալ:

Ա. Պրակի գինը 2 դրուշ, գաւառներու համար 100 փարայ:

Դիմել Ջարդարեան Իրասուն, Պոլիս, Չափաբնար, 24—26:

Կը ծախուի ամէն տեղ:

Մ Յ Բայազիտական գրադարան

MAL015921

